

Umreženi »zavičajni dusi«

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2008, 34, 303 - 313**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:819300>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

UMREŽENI »ZAVIČAJNI DUSI«*

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 130.2
Prethodno priopćenje
Primljen: 11. 2. 2008.
Prihvaćen: 29. 4. 2008.

Sažetak

U ovom izlaganju otvaraju se neka pitanja vezana uz položaj i aktualnu situaciju filozofije u procesu globalizacije (koji se očituje nadasve u fenomenu »interneta«), prije svega pitanje mogućnosti sudjelovanja malih naroda u globalnom (filozofskom) dijalogu. Pritom se ključnim pokazuje problem jezika, koji je i ključni problem u recepciji suvremenih filozofskih djela.

Ujedno se elaborira i povijesno prati viđenje odnosa filozofije i jezika te se identificiraju dva smjera određenja tog odnosa – onaj koji naglašava značenje jednog univerzalnog, konvencionalnog jezika te onaj koji ističe značenje stvaralačkog, živog jezika pjesništva, literature, povijesti i filozofije, koji je svagda jedan određeni jezik, naime jezik jednog naroda u kojemu ujedno do riječi dolazi upravo ono navlastito duha jednog naroda u smislu specifičnog doživljavanja svijeta ili svjetonazora. Danas u eri globalizacije ponovno se u vezi s tim zaoštreno postavlja pitanje kojim će smjerom krenuti filozofija s obzirom na tehničke, ali i stvarne mogućnosti komuniciranja.

Ključne riječi: recepcija, jezik, hrvatska filozofija, prevođenje, globalizacija

---

* Tekst je kao izlaganje pod naslovom »Filozofija u mreži« pročitana na znanstvenom skupu »Recepcija hrvatske filozofije u svijetu«, što je u organizaciji Instituta za filozofiju održan od 8. do 9. studenog 2000. godine.

»Die Sprachen trennen allerdings die Nationen, aber nur um sie auf eine tiefere und schönere Weise inniger zu verbinden«,** W. von Humboldt, Schriften zur Sprachphilosophie, Werke

»...das Menschenwesen ist durch die Sprache in sein Eigenes gebracht«,*** M. Heidegger, Unterwegs zur Sprache

Ovo izlaganje nastalo je iz potrebe da se izlože i za diskusiju predlože neka pitanja što se postavljaju u vezi s aktualnim položajem i situacijom filozofije prije svega u okviru procesa globalizacije. Ako se, naime, jednom riječju mogu odrediti procesi koji su danas na djelu u svijetu onda je to svakako riječ »globalizacija« (a ti se procesi možda najizrazitije očituju u sustavu »interneta«, pa otuda onda i »umreženi« u naslovu). Procesi što se označavaju tim terminom u svakom segmentu života očituju se na drukčiji način. Nas ovdje zanima prije svega kako se oni reflektiraju na filozofiju, i to u jednom specifičnom aspektu.

Globalizacijom se označuju tendencije sveopćeg povezivanja, integracije, udruživanja i objedinjavanja što implicira isticanje onog zajedničkog uz zanemarivanje različitog .

Srž samog procesa, odnosno njegova pretpostavka jest omogućavanje »globalnog« komuniciranja i spo-razumijevanja, što je, čini se, u ogromnoj mjeri omogućeno novim informacijskim tehnologijama i onim što se naziva telekomunikacijskom revolucijom, a svoj najpotpuniji izraz nalazi prije svega u već spomenutom »internetu«.

Pretpostavka globalne komunikacije jest prije svega jedan svima razumljiv univerzalni izričaj koji bi omogućio međusobno spo-razumijevanje. Time dolazimo do onog problema koji **proces globalizacije** povezuje s pitanjem **receptije filozofije i filozofskih djela**, tj. do **problema jezika**. Premda dakle **problem receptije** nije ovdje izričito tematiziran, govoreći o filozofiji i procesu globalizacije posredno ću reći nešto i o problemu receptije.

No evo kako se pitanje jezika očituje u vezi s problemom receptije u slučaju upravo hrvatske filozofije (a što se onda može primijeniti i na filozofije ostalih tzv. »malih naroda«).

** »Jezici doduše razdvajaju narode, ali samo da bi ih iznutra povezali na jedan dublji i ljepši način«.

*** »Ljudsko je biće kroz jezik dovedeno u svoje navlastito«.

Dovoljan je i letimičan uvid u značajke recepcije ili točnije prisutnosti filozofa s hrvatskog govornog područja u svijetu, pa da se uvidi kako je recepcija u ovom slučaju slaba. Navest ću primjere iz recentne filozofske literature kojima se ta konstatacija može potkrijepiti.

U knjizi *Philosophen der Renaissance* što ju je 1999. izdalo »Wissenschaftliche Buchgesellschaft« iz Darmstadta (urednik tog sveska u okviru niza »Povijest filozofije« inače je suradnik »Priloga za istraživanje hrvatske filozofske baštine« Paul Richard Blum) objavljen je članak Thomasa Leinkaufa o Frani Petriću. U literaturi uočavamo bibliografske jedinice uglavnom starijeg datuma, no nažalost ni jednu bibliografsku jedinicu vezanu uz djelo nekog hrvatskog autora.

Iste 1999. godine objavljeno je u biblioteci »Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte« br. 9 urednika Zvonka Pandžića (koje je izdano uz potporu Ministarstva znanosti i tehnologije RH!) u pretisku značajno djelo Frane Petrića *Discussiones peripateticae*. I u ovom slučaju popis sekundarne literature sadrži svega dva ili tri djela hrvatskih autora. Valja napomenuti kako je u međuvremenu od 1979. godine, dakle u posljednjih dvadesetak godina o Petriću u nas napisano mnogo radova (pa se ponekad stječe dojam kako smo se u tom razdoblju od hrvatskih filozofa bavili uglavnom Petrićem). O toj mnogobrojnoj sekundarnoj literaturi posvećenoj Petriću svjedoči bibliografija objavljena u drugom broju zbornika »Studia historiae philosophiae croaticae« Instituta za filozofiju. Napominjem da se u tom zborniku objavljuju tekstovi domaćih autora **prevedeni** uglavnom na engleski i njemački jezik. Upravo ta obimna literatura nastala u posljednja dva desetljeća jedan je od razloga zašto sam posegnula za Petrićem kao primjerom. Drugi je razlog taj što se pritom radi o jednom od onih hrvatskih filozofa koji su dali možda najznačajniji doprinos svjetskoj filozofiji.

Ovi slučajevi potvrđuju konstataciju da je recepcija suvremene filozofske literature pisane na hrvatskom slaba ili nikakva. Čini se da je, uz neke druge činioce, najvažniji razlog slabe recepcije upravo – **jezik** (premda upravo primjer s Petrićevim tekstovima objavljenim u prijevodu u časopisima »Studia historiae philosophiae croaticae« i »Synthesis philosophica« ili primjer fenomena praxis-filozofije o čemu će na ovom skupu još biti riječi, svjedoče o tome da jezik nipošto nije **jedini** razlog slabe recepcije).

Prelazim na problem koji je, po mom mišljenju sadržan u pitanju: kako filozofija pisana na jednom od jezika koji nisu svjetski jezici uopće može ravnopravno sudjelovati u »globalnom« filozofskom dijalogu (a činjenica je da je proces globalizacije, htjeli mi to ili ne, nametnuo potrebu da se »bude

globalno prisutan« pa je i u filozofiji sve više kriterij vrijednosti to koliko je netko »međunarodno priznat«). Pritom je jasno kako je to i **problem recepcije**. To je prva razina problema i vezana je uz **problem mogućnosti komuniciranja** s obzirom na izričaj kojim se iskazuju mišljenja i stavovi. To je onda i pitanje uklapanja filozofije u proces globalizacije. No koliko god se na prvi pogled činilo kako taj problem, što se zapravo i otprije postavlja svakom onom filozofu koji želi sudjelovati u filozofskim raspravama izvan hrvatskog govornog područja, ne zadire u samu bit filozofije i filozofiranja, čini se da se pritom ipak ne radi naprosto o jednom komunikološkom problemu. Točnije, čini se da se upravo zahvaljujući današnjoj situaciji (proširene mogućnosti komunikacije) otvara taj problem zaoštrenije nego ikad prije. No u čemu je onda zapravo problem (s kojim se svakodnevno suočavamo)?

Čini se kako se zapravo radi o više slojeva problema, od kojih je jedan – problem prevođenja, ispod kojeg se krije dublje filozofijsko pitanje – pitanje odnosa riječi (jezika/govora) i misli.

Izgleda da je srž problema ipak u nužnosti prevođenja filozofskih tekstova.¹ Promotrimo li sad koje uopće mogućnosti stoje na raspolaganju u rješavanju toga problema, tj. kako se to najčešće rješava u praksi, vidjet ćemo da je jedna mogućnost **uporaba jednog od svjetskih jezika**. Danas je to uglavnom engleski jezik koji se nameće kao univerzalni izričaj, »lingua franca«, (s tim da bi adekvatnost engleskog jezika za izricanje filozofijskih sadržaja trebala biti predmetom jedne druge diskusije). Druga je mogućnost uporaba jednog svima razumljivog i **prihvatljivog umjetnog univerzalnog jezika**, koji bi bio čista konvencija, poput **esperanta, ida, interlingue** ili **eurolanga, lojbana** (a valja napomenuti da se od sredine 20. stoljeća javlja čitav niz pokušaja uspostavljanja jednog takvog umjetnog jezika). Pritom bi prednost jednog takvog jezika bila u tome što bi se njime uspostavila ravnopravnost svih sudionika filozofskih diskusija bez obzira na izvorni jezik kojim se služe.

---

¹ U vezi s tim značajnim filozofskim problemom uputila bih na neke od rijetkih tekstova u nas što su tematizirali taj problem. To su tekstovi D. Barbarića *Početni napori oko izgradnje hrvatskog filozofijskog nazivlja* te *Opadanje navlastito terminologijskih napora i ustaljenje hrvatskog filozofijskog jezika* objavljeni u »Prilozima za istraživanje hrvatske filozofske baštine«, 39–40/1994, odnosno 41–42/1995, zatim tekst Br. Despota *Ontologička mogućnost prevoda i prevođenja* objavljen u »Filozofskim istraživanjima« 75/1999. i napokon tekst F. Zenka *Problem kriterija doprinosa hrvatskoj filozofskoj terminologiji* u istom broju »Filozofskih istraživanja«. Ti tekstovi zapravo tek upozoravaju na problem i traže kao svoju nadopunu neke konkretnije analize kojih još uvijek nema.

U oba slučaja, međutim, nužno je, upravo uvjetom je mogućnosti spoznavanja **odricanje od** ili **napuštanje** vlastita jezičnog izričaja, dakle materinjeg jezika, barem za većinu korisnika tog jezika.

No pritom valja istaknuti kako ni uočavanje **problema prevođenja** ni ideja o konstruiranju jednog takvog univerzalnog izričaja nipošto nisu novi. Štoviše njih je i tematizirala upravo filozofija. I tu je sad potreban kratak **povijesni osvrt**.

Tek dva stoljeća nakon što je humanizam otvorio mogućnost vernakularnim jezicima da stupe na svjetsku pozornicu, točnije u filozofiju, znanost i književnost, pokušavši dokinuti višestoljetnu dominaciju suviše »krutog«, »školskog« latinskog kao univerzalnog izričaja filozofije, znanosti i literature, tog »lingua scientiarum Europae«, kako će ga nazvati Leibniz, upravo u filozofiji je počela sazrijevati ideja o **jednom univerzalnom jezičnom izričaju**. Zapravo čitavo 17. stoljeće obiluje pokušajima da se utemelji takav jedan univerzalni jezik. Jedan od najpoznatijih takvih pokušaja jest onaj Leibnizov, što će ga on označiti kao *characteristica universalis* (kasnije će ga nazvati *characteristica realis*). U tom jeziku pojmovi i njihovi odnosi izražavali bi se znakovima po uzoru na matematiku. Taj jezik, upravo »lingua philosophica«, trebao je ujedno služiti i »iscjeljivanju filozofije«, jer bi se njime uklonila mogućnost dvosmislenosti te bi se postigao ideal jasnoće u mišljenju i govoru, a time i lakše spoznavanje. (Zanimljivo je da je sam Leibniz, koji je držao da se sva ljudska razmišljanja daju svesti na jednu vrstu računa /calculus/, gramatiku tog jezika, »**na kojem bi dvojica filozofa razgovarala kao dvojica matematičara**«, kanio preuzeti većim dijelom iz latinskog). Ono što Leibniz posebno naglašava kao prednost tog *lingua universalis* jest to što bi on omogućio ne samo klasifikaciju i lakše razumijevanje svih ljudskih znanja u smislu jedne enciklopedije već i spoznavanje novog.

Uz Leibniza, koji toj tematici posvećuje prije svega svoje djelo *De arte combinatoria* objavljeno 1666, kao najznačajnije pokušaje uspostavljanja takvog jednog jezika valja spomenuti onaj Johna Wilkinsa i Georgea Dalgarna,² na koje se i sam Leibniz djelomično oslanjao.

² George Dalgarno 1661. u Londonu objavljuje svoje djelo *Ars signorum, vulgo character universalis et lingua philosophica*, a John Wilkins 1668. *An Essay towards a real Character and a philosophical Language*.

Dalgarno drži da bi pomoću *ars signorum* ne samo pripadnici različitih jezičnih izričaja mnogo lakše komunicirali, već bi i mladež zahvaljujući tome umijeću principe filozofije i logičku praksu mnogo lakše usvajala »quam ex vulgaribus philosophorum scriptis«.

U temelju nastojanja oko univerzalnog jezika u filozofiji, a koje je neosporno vezano uz činjenicu da matematika postaje uzornom znanošću (pri čemu je od značenja bila uočena praktičnost univerzalnosti njena znakovlja), uz neosporno nastojanje oko lakšeg spo-razumijevanja, bio je dakle upravo pokušaj rješavanja metodološkog pitanja, pitanja nove, efikasnije metode klasifikacije stečenih spoznaja, njihova čuvanja i iznalaženja novih.

Raznolikost prirodnih jezika pokazala je, naime, već na samom početku svoje nedostatke u odnosu na raniji latinski kao univerzalni izričaj učene Europe. Upravo ono najpozitivnije u fenomenu jezika, bogatstvo što proizlazi iz različitosti, a što je upravo humanizam toliko naglašavao, racionalizmu 17. stoljeća, koji ističe ideal jasnoće i razgovijetnosti u govoru i mišljenju, čini se najvećom preprekom. Upravo jezik kao živi organizam koji se razvija, jezik kao izvorni čovjekov stvaralački čin, sa svom nepredvidljivošću, upravo spontanost ljudskog izražavanja odjednom se pričinjaju preprekom, prije svega preprekom spo-razumijevanju. Činjenica je, međutim, da su svi ti pokušaji uspostavljanja univerzalnog jezika koji bi omogućio **sporazumijevanje**, a koji danas ponovno postaju aktualni,³ uglavnom propali.

Upravo se, međutim, u humanizmu i reakciji racionalizma 17. stoljeća na humanističke tendencije po prvi puta jasno ocrtavaju **dvije temeljne linije** ili radije **dva različita naglaska** u pristupu problemu jezika, pa onda i određenju odnosa filozofije i jezika.

S jedne strane to je **humanističko** naglašavanje uloge prirodnog, specifičnog, **jednokratnog**, neponovljivog, dakle onog **stvaralačkog**, upravo **poietičkog** u jeziku, što je upućeno na pojedinačno i posebno, kroz koje se tek i upravo afirmira **ljudsko** (ali nadasve pojedinačno), a s druge strane to je nastojanje oko jednog racionalnog, logičkog jezika, u kojem su pojmovi i njihove relacije prevedivi u znakove i gdje greška u raspravljanju postaje **greška u računu** (po uzoru na Leibnizov *calculus universalis*).

John Wilkins, jedan od osnivača Royal Society u Londonu, razmatrao je posebice problem brzog i sigurnog slanja misli na daljinu, za što je mislio da je rješivo pomoću znakova koje bi razumjeli svi narodi.

Obojica u tom *lingua universalis* vide ujedno i mogućnost racionalne klasifikacije svih mogućih pojmova.

³ Od današnjih pokušaja filozofijski mi se najzanimljivijim čini tzv. lojban ili loglan, koji pedesetih godina ovog stoljeća, kao jedan umjetan, ali ljudski, ne-kompjutorski jezik, utemeljuje James Brown. To je jedan »logical language« nastao upravo iz pokušaja da se izbjegne monopol engleskog jezika. Taj će jezik prema njegovim autorima jednog dana »moći biti korišten za kompjutorsko-humanu interakciju, a možda i konverzaciju« (usp. www.loglan.org, na »internetu«).

No po čemu je to uopće značajno za filozofiju, osim po tome što su se polemike oko jezika najčešće vodile upravo u samoj filozofiji?

Činjenica je da je različito viđenje uloge jezika pa onda i odnosa jezika i filozofije prisutno u cjelokupnoj tradiciji novovjekovne filozofije. I najznačajniji europski filozofi tematizirali su upravo značenje jezika u filozofiji. Pitanje odnosa filozofije i jezika, točnije doživljaja svijeta ili nazora o svijetu i jezika čini se jednim od ključnih filozofijskih pitanja funkcija rješavanja kojega je ujedno i određenje filozofije i pristupa filozofiji. Napose su kasniji predstavnici one prve, »humanističke« linije, naglašavajući značenje sveze između jezika i misli te činjenicu da svagda mislimo upravo na jednom određenom jeziku, upozoravali na značenje sveze jezik – svjetonazor. A određeni jezik svagda je neki živi, narodni jezik.

Ovdje ću samo ukratko podsjetiti na teze W. von Humboldta kako »različitost jezika nije različitost znakova, nego različitost svjetonazora«, no ujedno i kako je »jezik djelo naroda«. Ili: »Jezik je u svom živom tu-bivanju ne samo ono vanjsko nego i ono nutarnje, u svom jedinstvu s mišljenjem koje je tek kroz njega i moguće, **sam narod i tek upravo narod**«. ⁴ I još: »Posvuda je u jezicima sjedinjeno djelovanje vremena s djelovanjem narodne vlastitosti«. ⁵ Osnovna je njegova teza da »različiti jezici jesu organi vlastitog načina mišljenja i ćućenja naroda«. Tako tu zapravo imamo najuže povezane tri stvari: **jezik – svjetonazor – narod**. Jezik tu svakako figurira kao ono iskonski pripadno jednom narodu što izvorno izražava njegov duh. No upravo u **filozofijskom govoru** po Humboldtu ono specifično jednog jezika dolazi ponajviše do izražaja. Zapravo, »Jedan narod jest tek jedna, kroz jedan određeni jezik određena forma ljudstva, čovječstva, individualizirana u odnosu spram totaliteta«. ⁶ Podsjećam onda ukratko i na **Heideggerove** stavove o »jeziku života u njegovim prirodnim odnosima«, koji je pretpostavka svakog kompjutorskog jezika, stav o onom »rednerische Sprache«, što izražava spoznaju »koja ono stvaralačko u čovjeku sabire«. Napokon podsjećam na njegove riječi o tome govornome jeziku »...na kojemu počiva napredovanje u općem duhovnom obrazovanju, a **narod** koji ne traži i ne nalazi svoje središte u pjesništvu, filozofiji i povijesti koje pripadaju toj spoznaji, gubi uskoro plodonosan povratni utjecaj jezika jer ga više ne hrani,

⁴ W. von Humboldt, Werke, sv. 3, *Schriften zur Sprachphilosophie*, Stuttgart, str. 27.

⁵ Op. cit., str. 31.

⁶ Op. cit., str. 160.

svojom krivnjom, onim materijalom koji mu jedini može podariti mladost i snagu, sjaj i ljepotu...⁷

Na koncu, ako s Heideggerom prihvatimo da je »jezik kuća bitka«, da dakle svaki jezik omogućuje bitku da dođe do riječi na jedan određeni način, ako prihvatimo da je svaki govor povijestan, ako vodimo računa o onom »dogadašnjom« (er-eignishafte) u jeziku i ako napokon prihvatimo stav o susjedstvu pjesništva i mišljenja (Dichten und Denken), onda ne možemo zanemariti ulogu svakog pojedinog prirodnog jezika kojim jedan narod iskazuje svoje iskustvo svijeta.

No posegnut ću i za citatom iz djela jednog hrvatskog filozofa koji uviđa značenje izvornog narodnog jezičnog izričaja, **Alberta Bazale**.

»Uza sve to ostaje u izražaju pojedinog jezika nešto što se ne da naprosto prenijeti u drugi. Dovoljno je primjerice podsjetiti na različit i nejednako izraziti prizvuk u riječima »kosmos«, »mundus«, »Welt« za ono , što se u nas zove svijet ili u riječima »hrema«, »res«, »Ding« za »stvar« ili »moira«, »fatum«, »Schicksal« za »udes« i dr. sl. Zato je i razumljivo, da posuđene riječi u prenesenom krugu ne zadržavaju punoću svojega izvornog značenja: neka se samo pomisli na šturo značenje riječi »ideja« prema onome, što se osjeća u grčkom jeziku ili na potpuno zatrti smisao stvaralaštva u riječi »poezija«. Pa ipak ti i takovi »zavičajni dusi« nisu bez važnosti za filozofijsku dispoziciju, kako se to očito vidi u momentima jačega i dubljega očitovanja životna osjećaja.«⁸

Pritom Bazala misli na onu »isprvičnu psihologijsku pozadinu, što stoji iza izražaja u govoru, te po osobitim doživljajnim prilikama i notama određuje ne samo sliku riječi i frazu, promjene značenja u pregibanju riječi, i sintaktičnim formama, već sadrži i elemente po dohvatu svojem za naziranje na svijet odlučne.«⁹

Ukratko: ono specifično nekog narodnog duha doći će do izražaja upravo u specifičnosti narodnog jezika kojim se iskazuje specifičan doživljaj svijeta. Stvaralačka uporaba jezika pak, što se očituje poglavito u pjesništvu i filozofiji, moguća je, čini se, ipak svagda samo u jednom određenom, narodnom jeziku, upravo materinjem jeziku.

I sad se postavlja pitanje: Što sa »zavičajnim dusima«? Nije li anakrono naglašavati njihovo značenje u eri globalizacije?

⁷ M. Heidegger, *Unterwegs zur Sprache*, str. 22.

⁸ A. Bazala, *O ideji nacionalne filozofije*, Zagreb, 1936, str. 8.

⁹ A. Bazala, op. cit., str. 7.

Time smo napokon u vezi s jezikom dovedeni do one najdublje, **uistinu filozofijske razine pitanja**, koje je ujedno vezano uz one **dvije tendencije viđenja** jezika i odnosa jezika i doživljaja svijeta, svjetonazora pa onda i filozofije. Prije svega u vezi sa »zavičajnim dusima« tu se otvara pitanje implikacija utvrđene mogućnosti, odnosno nemogućnosti sudjelovanja vlastitim jezičnim izričajem u globalnom dijalogu. (To je ono pitanje s početka o nužnosti, u slučaju malih naroda, odricanja od vlastita jezičnog izričaja). No s tim se otvara i čitav niz daljnjih pitanja o tome npr. koliko je i **je li uopće moguće** ono specifično, navlastito jednog jezika, ali onda i onog individualnog u jednom jeziku, posredovati drugome? (To je onda, naravno, prije svega **problem prevođenja**.) Predstavnici pak one linije što zagovara mogućnost jednog univerzalnog artifičijalnog izričaja odgovorili bi na to protupitanjem: **od kakvog je u filozofiji značenja gubljenje, »žrtvovanje« onog specifičnog u komuniciranju ideja?** Ne radi li se na kraju krajeva upravo u filozofiji o **idejama**, pri čemu je ono **kako** će biti izražene zapravo sporedno?

Čini se da, bez obzira na prividno nesagledive mogućnosti komuniciranja što nam danas stoje na raspolaganju, ova bitna pitanja ipak **ostaju otvorena**.

Sve rečeno primijenjeno na našu situaciju svodi se na problem sve intenzivnije brige oko prevođenja filozofskih tekstova, što je uvjetovano nuždom komuniciranja sa svijetom, potrebom sudjelovanja u »globalnom dijalogu«, ali u situaciji kad mi ono izvorno ili originalno i **specifično hrvatskog jezika još** nismo ni iskusili (u onom smislu na primjer kako je to Heidegger učinio s njemačkim jezikom), jer zapravo osim rijetkih pokušaja i nismo imali izvornog filozofijskog mišljenja na hrvatskom jeziku (većim dijelom to su dosad bili pokušaji »uvođenja filozofije u kulturni krug« s »pretezanjem stranih utjecaja«; pitanje je koliko smo se uopće odmaknuli od onoga što Franjo pl. Marković spočitava našoj filozofiji još koncem devetnaestog stoljeća!). Ostaje, dakle, otvoreno pitanje koliko smo **iskusili mogućnosti vlastitog jezika** posebice **u filozofijskom diskursu**. Podsjetila bih ovom zgodom još jednom na konstataciju Vanje Sutlića »o podobnosti hrvatskog jezika za filozofiju i mišljenje«. Koliko je to uopće osviješteno, koliko uvaženo? Ili, da se upitamo zajedno s Heideggerom: »In welchem Verhältnis lebt ihr denn zu der Sprache, die ihr sprecht?«¹⁰ Koliko smo se nad tim zamislili?

¹⁰ M. Heidegger, op. cit., str. 160.

Ne sazrijevši još u samospoznaji koja bi prije svega bila osvještjenje mogućnosti iskazivanja vlastite specifičnosti (što bi prije svega trebalo doći do izražaja u originalnom filozofijskom mišljenju), mi smo već u situaciji da i mislimo na stranom jezičnom izričaju, kako bismo bili prisutni u internacionalnim filozofskim diskusijama. Što to onda znači za »zavičajne duhove«? Kako se o njima brinemo? Sudeći po tekstovima što su u nas o tome dosad napisani, malo. Stoga su za svaku pohvalu tekstovi koji se upuštaju u neke konkretnije analize, a pritom mislim prije svega na nekoliko tekstova što tematiziraju problem filozofije i jezika nadovezujući se na razmatranja Krune Krstića o tom problemu iz prve polovice ovog stoljeća.¹¹ No naznačeni problem očito nije samo problem filozofiranja jednog malog naroda u trenutku sveopćeg nastojanja oko globalizacije, već i pitanje koji će lik filozofija uopće u tom procesu poprimiti. Neće li se, naime, posvemašnjom globalizacijom, a to u vezi s jezikom znači svojevrsno **unificiranje**, filozofiji dogoditi da se doista nađe u mreži, i to mreži koju je sama počela tkati?

I na kraju jedna konstatacija što proizlazi iz usporedbe situacije koju smo u vezi s recepcijom hrvatske filozofije imali u prošlosti i one koju imamo danas. Tu moramo konstatirati da se u pogledu mogućnosti komuniciranja ono što se često ističe kao nedostatak našim precima (pritom se misli na činjenicu kako time što su pisali na latinskom nisu djelovali na duhovni život svoga naroda), činjenica naime da su gotovo svi djelovali u stranim središtima i **pisali uglavnom na latinskom**, u ovom aspektu ukazuje kao velika prednost, i to ne samo zato što su pisali na tada univerzalnom izričaju Europe, već zato što su oni ne samo filozofsku već i naobrazbu uopće stjecali na latinskom jeziku. Pratimo li utjecaj i recepciju dosad istraženih starijih hrvatskih filozofa od Hermana Dalmatina, Dragišića, Petrića, Skalića, Vlačića, Dubrovčanina, Dudića, Vrančića do Boškovića, da spomenem samo one najznačajnije, uočit ćemo da su svi odreda ostavili svojim djelima i u njima izloženim idejama znatan trag u europskoj duhovnoj povijesti.

Premda pritom moram napomenuti kako mi se čini da do danas još nitko nije ozbiljno razmislio o **shizofrenosti situacije** tih naših starih filozofskih pisaca, o tome npr. kako je Marulić funkcionirao kao filozof na latinskom jeziku (najznačajnije mu je djelo, naime, *De institutione bene beateque vivendi* prevedeno na nekoliko europskih jezika), a kao književnik na narodnom, svom materinjem jeziku.

¹¹ Usp. npr. B. Marotti, *Kako oriječiti misao? O jednom Krstićevu prigovoru Šančevoj 'Filozofiji srednjeg vijeka'*, u: »Scopus« br.13/14/2000, te Z. Posavac, *Razmišljanja uz novo čitanje Krstićevog eseja »Filozofija i jezik«*, u »Filozofskim istraživanjima«, 75/1999.

Da zaključim: Ovim je dotaknut i kao problem naznačen tek jedan mali segment svega onoga što je zahvaćeno tendencijom ili procesom globalizacije, točnije dotaknut je problem komuniciranja i spo-razumijevanja, odnosno problem jezika. Bitne implikacije samog fenomena, činjenica da zahvaljujući novim informacijskim tehnologijama zapravo već živimo u jednom izmijenjenom svijetu (da ne govorim o virtualnim svjetovima u kojima već žive naša djeca), teme su o kojima će tek valjati misliti. Ali **Minervina sova** ionako uvijek polijeće u sumrak...

I da na kraju pojasnim čemu je sve ovo trebalo poslužiti. Možda samo tomu da osvijesti mogućnost još jedne **samoobmane**; one, naime, da ćemo se zahvaljujući lakšem komuniciranju i informiranju ujedno bolje razumjeti. Boljem razumijevanju vodi samo bolje samorazumijevanje, a to je opet put »unutra«, na koji poziva onaj drevni Plotinov izrijek »*Panta eiso*« (»Sve je unutra«)!

THE NETWORKED »NATIVE SPIRITS«

Summary

This paper opens several questions related to the status and the present situation of philosophy in the globalization process (which is above all evident in the phenomenon of the »Internet«), and first of all the question concerning the possibility of the participation of small nations in the global (philosophical) dialog. The key problem here is language, and it is also the key problem in the reception of contemporary philosophical works.

The paper also elaborates and historically examines the view of the relationship between philosophy and language and identifies the two ways of defining the relationship – one of them stressing the importance of a universal, conventional language, and the other one stressing the significance of a creative, living language of poetry, literature, history, and philosophy, that is always a concrete language, that is, the language of a nation in which the proper spirit of the nation is expressed as a specific view of the world. Today, in the era of globalization, the question is bluntly posed again: in which way will philosophy develop in view of the technological and real possibilities of communication.

Key Words: reception, language, philosophy, translation, globalization